
**Оксана
Зорич**

**«БУТИ ПОПЕРЕДУ СЕБЕ»:
метаетика майбутнього
за умов дефіциту солідарності**

**Апель К.-О. Дискурс і відповідальність:
проблема переходу до постконвенціональної
моралі / Пер. з нім. В. Купліна.**

Київ: Дух і Літера, 2009. — 430 с.

Немає нічого більш сталого, ніж тимчасове. Книги чекають на своїх перекладачів та читачів інколи так довго, що коли ця подія нарешті відбувається, важко переоцінити її значущість. Так сталося і з новим виданням збірника статей та виступів відомого представника німецької комунікативної філософії Карла-Отто Апеля під загальною назвою «Дискурс і відповідальність». Це справжня знахідка у вітчизняній філософській експедиції сьогодення — і з позицій перекладацького досвіду, і, найголовніше, з точки зору смислу та значення етичної проблематики, яку часто-густо поспішно записують до розряду реліктових.

До збірника увійшли ключові праці Апеля 1980—1988 років, розроблені у рамках проекту «Трансцендентальна прагматика» на філософському факультеті Університету ім. Й.В. Гете. У центрі уваги автора — проблема обґрунтування інтерсуб'єктивно чинної етики на підставі раціонального метааргументу та прояснення можливостей його практичної імплементації. Простежуючи головні напрямки розвитку інтелектуальної думки західної цивілізації, Апель послідовно та переконливо доводить, що сучасна екологічна та ядерно-стратегічна криза планетарного масштабу є безпосереднім наслідком моральної анігіляції, викликаній ціннісно-нейтральною, інструментальною раціональністю.

В ситуації, коли «кожна держава хоче за 10 хвилин перед 12-ю годиною реалізувати власний привілей на експлуатацію екосфери» (с.21), єдино можливим алгоритмом виходу з такої розстановки сил стає етика солідарної відповідальності за результати колективних дій. Ця ідея в душі автентичного хіппіанства стає головним засновком для подальшої розбудови трансцендентальної програми Апеля.

Опосередкованість самосвідомості визнанням Іншого постає як нормативна умова можливості мислення. При цьому кожен, хто аргументує, тобто мислить з домаганням значущості, тим самим визнає нормативну остаточність спільноти ідеальної комунікації, контрфактично антиципійованої як у світлі соціально-наукової реконструкції історії, так і в перспективі метаєтики солідарної відповідальності людства стосовно всіх проблем, що підлягають дискутуванню у життєсвіті. Оновлена етична філософія у версії Апеля долає відчуженість буття (Sein) від повинності (Solen), суспільних реалій від совісті. Таким чином, етика дискурсу постає як етика взаємно відповідальної комунікації, що не передбачає розподілу між стратегічною цілераціональністю та консенсусно-комунікативною раціональністю, між телеологічною та деонтологічною етикою — ці два типи смисловідношень опосередковані принципом доповнення універсально значущих моральних смислів конкретно-історичною ситуацією. Саме цей важливий контр-апункт Апелевої філософії часто залишають поза увагою, неправомірно кваліфікуючи його інтелектуальний проект як неотелеологічну етику.

Розгортаючи широку панораму генези підходів до розв'язання етичної

проблематики, від класичної німецької філософії Канта та Гегеля до постмодерністських підходів Ліотара та Фуко, Апель докладно з'ясовує ключову проблему доби «підліткової» кризи людства, ознаменованої двома питаннями: «Чому належить бути моральним?» та «Чому належить бути розумним?». Екстраполюючи ці філософські запити на сфери «резонуючої публічності» людини — політику, економіку, спорт, докладно аналізуючи специфічно німецький досвід етичної кризи ХХ сторіччя, автор доходить до постулювання комплементарної взаємозумовленості між відповідальністю та дискурсивною взаємністю «got-taking», коли кожна людина здатна і готова ставити себе на місце іншого. З цієї констеляції мислитель виводить фундаментальний основопринцип етики дискурсу: «чини так, ніби ти є членом спільноти ідеальної комунікації, що взяла на себе солідарну відповідальність за наслідки своїх морально релевантних вирішень проблем» (с. 392).

Таким чином, застосування умов дискурсу, в межах якого останнє обґрунтування етики узгоджене з ідеалом спільноти комунікації, Апель доповнює новим рівнем етики, на якому здійснюється контрфактична антиципація спільноти ідеальної комунікації у чіткій відповідності до історичної фази розвитку реально існуючої спільноти комунікації. У цьому — смисловий вузол, який, з одного боку, пов'язує Апелеву концепцію в єдине ціле, а з іншого — потребує певного розв'язку в частині конкретизації умов можливості переходу від безпосередньо даної у часі спільноти «партикулярних самостверджуваних систем» — ними автор іменує індивідів, сім'ї, групи, спільноти за інтересами, держави тощо (с.182) —

до бажаного консенсусно-відповідального суспільства. На жаль, Апель не пропонує читачеві суголосних власним інтелектуальним намірам чітких програм здійснення цього неунікненого для збереження миру переходу, обмежуючись застережними висновками щодо «поступового збільшення *дискурсивно-консенсуального елемента* при врегулюванні конфліктів, який має заступати *стратегічний елемент*» (с.187).

Посутньо не з'ясованими залишаються також підстави включення до смислового поля відповідальності тільки результатів, наслідків колективних дій безвідносно до їхніх передумов та акторів — така симптоматика майбутнього людства залишає на маргінесах важливу з погляду фундаментальної етико-політичної переорієнтації проблему вибору, яку сьогодні активно розробляють у межах теорії ігор. Адже не варто забувати, що будь-яка норма імпліцитно включає в себе смисл не тільки універсальної значущості, але й примусу, спрямованого на координування антропологічно неусувної диспозиції конкурентності, з якої люди здійснюють комунікацію або припускають її можливість. Якщо нез'ясованими залишатимуться питання про те, хто та за яких умов визначає форми та оптимум співвідношення суперництва та співробітництва, якою мірою кожен може здійснити своє право на вибір майбутнього у глобальному масштабі, то ми не зрозуміємо, що уможливає квазісолідарність тоталітарних суспільств, як свобода трансформується у безвідповідальність у демократіях, зрештою не зможемо здійснити практичний перехід до постконвенціональної моралі.

Очевидно, самотність Апеля — не в ідеалістичному пан-етизмі і не в праг-

матичному ригоризмі, за що його часто критикували колеги, а в послідовній спробі наблизити етичну проблематику до кожного — не питаючи про ймовірність, а констатуючи неунікненність спільної відповідальності за наслідки колективної активності людства. Така вимога солідарності, уможливлена через аргументативний дискурс, в якому всі учасники комунікації визнають консенсус та спільне домагання значущості вищим принципом комунікативної раціональності, стає основоположенням нової метаетики. Її визначальною характеристикою стає «буття попереду себе» — специфічний конститутивний феномен, що знімає антропологічну знеціненість суб'єкта у перспективі майбутнього. Як стверджує автор, «нормативні умови можливості аргументативного дискурсу дають змогу зрозуміти, що людина, аби бути людиною, мусить *випереджати себе*» (с. 85) (*sich vorweg sein* — дослівно «бути попереду себе»). Таким чином, Апель констатує важливий висновок, що резонує з кожним: буття — не тільки самовідтворення, але й самопокладання у реально наближене майбуття, це своєрідне випередження буття, що тільки й може дати шанс на подолання системної кризи цивілізації.

Завершуючи, варто відзначити високу перекладацьку майстерність, що уможливила вихід у світ цього видання, — такі прецеденти поза сумнівом задають «поріг чутливості» української філософської спільноти сьогодення до актуальних питань розвитку гуманітарного знання Європи та світу. Водночас з метою уможливлення доступу читачів до повномасштабних ідей Апеля, вміщених у збірнику, варто звернути увагу на прикря відсутність більшої частини приміток до одного

з найцікавіших розділів книги — «Післякантівський універсалізм в етиці у світлі його сьогоднішнього нерозуміння». Маємо надію, що у майбутніх перевиданнях книги цю колізію буде знято.

Людині не до снаги змінити минуле, але вона щомиті здатна надати йому нового продовження. Це той вирок, який людина сучасності здатна роз-

пізнати як виклик, і у випадку, якщо це заміщення смислів відбудеться, нитка Аріадни у лабиринті майбутнього дасть людству шанс на збереження життя. Якою буде довжина цієї дороговказної нитки і яким стане маршрут — кожен може з'ясувати, поринувши у власну інтелектуальну експедицію сторінками «Дискурсу і відповідальності».